

İNSAN VE DOĞA İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Yard.Doç.Dr. Kubilay Aysevener*

İnsanlık doğa ile olan ilişkisinde başarısızlığa mı uğradı? Bu soru her ne kadar bizi, insanın sertüvenini izlemek bakımından ağır bir yük altına soksa da, günümüzde karşı karşıya kaldığımız çevre sorunları gözönünde tutulduğunda, gerçekten de, doğayla olan ilişkimizi yeniden gözden geçirmemizi gerekli kılmaktadır. Son yüzyıldır, özellikle Endüstri Devriminin hemen ardından başlayan yoğun sanayileşme süreci, kentleşme ve nüfus yoğunluklarının artması, doğanın ve doğal yaşamın hızla bozulmasına yol açmıştır. Yeryüzünde yaşayan birçok canlı türü doğal ortamlarından kopartıldıkları için yokolma tehlikesiyle karşı karşıya kalmış, ekolojik denge, çeşitli kimyasal sanayi atıklarıyla giderek bozulmuş ve hala da bozulmaya devam etmektedir. Belki de yüzyıl sonra bu tehlikeli süreç, dünyadaki her şeyle birlikte, insanoğlunun da sonunu getirecektir. Bu yüzden bu sorun, tek tek ülkelerin değil, bütün ülkelerin, en başta da sanayileşmiş ülkelerin bir sorunu olarak karşımızda durmaktadır.

İnsan doğada varlık bulan ve yaşamını sürdürebilmesi için de, zorunlu olarak doğayla ilişki içinde olmak durumunda olan bir canlıdır. Bu ilişki, parçası olduğu doğa içinde kendi gereksinimlerini karşılamaya dönük bir çabadır. Her şeyden önce, O, ekosistemin bir parçasıdır ve diğer canlılarla birlikte aynı besin zincirinin bir halkasını oluşturmaktadır. Böylesi bir bakış açısıyla, ister istemez insanı doğal evrimin bir uzantısı olarak görmüş oluruz. Bu yönüyle insan, dış çevreye bağımlıdır ve onun yasalarına boyun eğer. Bu onun özelliğinin bir yönüdür. İnsanın, doğanın yasalarına bağlı olan fizyolojisinin yanı sıra, özgür seçmelerinin kaynağı olan aklı da vardır ve o, akıyla bir kültür dünyası yaratmıştır. O, bu özelliğiyle, kendisini doğanın sınırlandırmalarından kurtarmış ve onun bir parçası olmaktan sıyrılmıştır. Bir yandan fizyolojik gereksinimlerini, öte yandan tinsel gereksinimlerini karşılamak arzusu, insanın bu gereksinimlerini kendi estetik beğenisiyle bütünleştirerek çevresini şekillendirmesinde önemli rol oynamıştır.

İnsanın geliştirmiş olduğu yaşam teknikleri ve bu yaşam tekniklerine bağlı olarak çevresini yeniden ve yeniden düzenlemesi, onun, doğal yaşam alanının dışında yeni bir yaşam alanı oluşturmasına aracılık etmiştir. İşte, insanın kültürel gelişimi sonucu, kendisini doğal yaşam alanının dışına taşıması, aynı zamanda, onun, doğanın dengesini de

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi

değiştirici bir unsur haline dönüşmesine neden olmuştur. En başta, kendisini doğal besin zincirinin dışına çıkarmıştır. Çünkü artık, yalnızca çevresinde bulduklarıyla yetinmeyen, yanı sıra, başka başka yerlerdeki canlıları da tüketen, dahası artık kendisi için üretim yapabilen bir varlık olmuştur. Ancak, üretiminin her yeni aşamasında, üretmiş olduğu her yeni teknolojik araç ve her yeni teknik uygulamayla birlikte, bir ya da bir kaç canlı türünün yeryüzünden yokolmasına yol açmış; buna karşılık, kendi türünün nüfusunu hızla arttırmış ve artıştan kaynaklanan tüketim sorununu çözmeye başarısını ancak teknik güç kullanımıyla sağlamıştır. Bunun sonucu olarak da, teknik güç kullanımı, insanı kendi yarattığı aletlerin ve makinaların birer parçasına dönüştürerek, onu üretimin bir aracı yapmıştır; bir anlamda, her şeyi olduğu gibi, onu da metalaştırmıştır.

Yalnızca insanın kendi yaşam koşullarının korunması ve iyileştirilmesine odaklanmış bir dünya tasarımı, Habermas'ın da vurguladığı gibi, başlangıcından beri hem teknik güç kullanımı ve hem de kurumsallaşmayla belirlenmiştir. Habermas şöyle der:

Amaç-rasyonel eylem, toplumsallaşmış öznelerin kendilerini kolektif olarak korumalarını, hayvan cinslerinin türlerini korumalarından ayıran etkin uyum sağlama biçimini temsil eder. Önemli yaşam koşullarını nasıl denetim altına alacağımızı biliriz, bu demektir ki, dış doğaya yalnızca uyum sağlamak yerine, dış koşulları nasıl kendi gereksinimlerimize uydurabileceğimizi biliriz.¹

Ancak, dış koşulları kendi gereksinimlerimize uydurabilme becerimiz sayesinde, bugün artık, gitgide insan yaşamını da tehdit eden bir yönelişin içine girilmiştir. Bundan sonra, yalnızca doğanın korunması değil, aynı zamanda insan yaşamının da korunması, gelecekteki tasarımların insanı ve doğayı uyumlu bir birlik içinde gözetmesine bağlıdır. Elbette bütün bunlar, bugünkü iktidar anlayışlarının yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü yalnızca tüketime odaklanmış ve ekonomik ilişkilerle kendisini ayakta tutan devlet sistemleri, dünyanın ve insanın, giderek her yönüyle daha hızlı bir biçimde tüketilmesine neden olmaktadır. Bu anlamda, insanlığın günümüzde karşı karşıya kaldığı en ciddi tehdit, kendisine doğaya ve insana egemen olmak hedefini seçmiş politik sistemlerin sahip oldukları bilim ve teknolojinin bünyesindeki yıkıcı güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilimsel olarak elde ettiklerimiz, onları uygulama yeteneğimizi çoktan aşmıştır. Diğer bir deyişle, doğayı kontrol etme gücümüz kendimizi kontrol etme gücümüzle ters orantılı olarak gelişmiştir. Örneğin, doğal kaynakların hızla tüketilmesine neden olan bir tüketim toplumunun yaratılması, her alanda tüketimin yaygınlaştırılmasına yolaçmış, insanın ve doğanın daha fazla sömürülmesine zemin hazırlamıştır. Kendilerini bu ikilemden kurtaramayan bugünün dünya devletleri, tüketim-

¹Jürgen Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, çev. Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993, s. 62

mi ve sömürüyü, bugün artık kendi varlık sebepleri haline dönüştürmüşlerdir. Batıda vahşi kapitalizm olarak adlandırılan bu sistem, özünde, bütün gelişmişliğine karşın insanın yine aynı insan olduğunu duyuran ve bir zamanlar vahşinin zihninde olup bitenlerin, şimdi artık, elinde daha korkutucu aletlerle birlikte modern insanın zihninde olup bitmekte olduğunu kanıtlayan bir ilişkiler yumağını ifade etmektedir. Bu anlamda, zihnimizin bugünkü teknik becerisine karşılık gelen bir etik değer, ne yazık ki, oluşturulamamıştır. En basitinden, günümüzün gelişmiş teknik araçlarıyla yapılmakta olan savaşlarının nedenleri üzerinde düşünmek bile, zihnimizin henüz o gelişime karşılık gelmediğinin bir göstergesi olacaktır. Yaşamın bütününe ekonomikleştirerek, toplumsal sorunları ve özneyi de ekonomikleştiren kapitalizm, insanın özgürlüğünü de ekonomikleştirmiştir. Yaratılan tüketim toplumunun bireylerinin özgürleşebilmesinin yolu tüketim olmuştur. Bu süreç Bookchin tarafından şöyle dile getirilir:

Toplumun üretim için üretim kuralıyla yönetildiği ve büyümenin ölümün tek panzehiri olduğu bu nicel denklikler alanında, doğal dünya doğal kaynaklara, benzersiz bir başboş sömürü alanına indirgenir. Kapitalizm, doğanın insan tahakkümüne sokulması doğrultusundaki kapitalizm öncesi nosyonu onaylamakla kalmaz, aynı zamanda doğanın talanını toplumun temel yasasına dönüştürür.²

Böylelikle, geleneğinden ve tarihinden kopartılan özneler, etik yaşamının maddi yaşamla olan ilişkisini yeniden kurmaya zorlanmış olurlar. Bir talan etiği gibi karşımızda duran bu yeni ilişki biçimi, özellikle basın ve yayın kuruluşları aracılığıyla, tüketimle özgürleşmeyi örtüştürdüğü için insanın kendisine ve doğaya karşı hızla yabancılaşmasına yol açmaktadır.

İnsanı ve doğayı denetim altına almayı ve bunu her şeye rağmen yapmayı göze alan yönetim anlayışlarıyla, bugünün dünya devletleri, doğayı ve insanı kendi estetik beğenilerine göre biçimlendirmeye ve yeni bir doğal denge oluşturmaya çalışıyorlar. Oysa bu estetik beğeni doğayı ve dolayısıyla insan yaşamını tehdit etmekten başka bir şeye hizmet etmemektedir. Her şeyden önce, doğal yaşam alışkanlıklarından teknik yaşam alışkanlıklarına geçiş, doğal dünyanın, giderek teknikle biçimlendirilmiş bir yapay dünyaya dönüşmesine neden olmaktadır. Böylelikle doğal yaşam alanları giderek yapay yaşam alanlarına dönüştürülmektedir. Hatta soyu tükenmekte olan birçok canlı türü için bile yapay yaşam alanları oluşturulmuştur. Bugün teknoloji sahibi insan, doğanın kendiliğinden akışını da bozmaya başlamıştır. Bütün bunlar, çok kısa bir zaman sonra, doğanın insan olmaksızın dengesini koruyamayacağı bir evreye bizi ulaştıracaktır. Öyle

²Murray Bookchin, *Ekolojik Bir Topluma Doğru*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1996, s. 69

ki, teknolojiyle bozulan doğal denge, yine teknolojiyle korunan bir yapay dengeye dönüşecektir. Belki de sonunda, dünyamızı bir uzay gemisine dönüştürecek ve onu sürekli olarak idare etmek durumunda kalacağız. Bizsiz varlığını sürdüremeyecek bir dünya ve dünya olmaksızın da varlığını sürdüremeyecek olan insanlık soyu. Bu olumsuz etkileşim içinde, sonsuza dek, varlığını sürdürebilmek için sürekli yeni teknolojiler geliştirmeye mahkum edilmiş insan. Belki de yazgımızın trajik yönüyle yüzyüze kalmaktayız. Bu trajik durumu, Horkheimer ve Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiği* adlı çalışmalarının önsözünde kendi amaçlarını belirlerken, “amacımız, insanlığın gerçekten insani bir düzeye çıkmak yerine niçin yeni türden bir barbarlığa düştüğünü anlamaktan fazlası değildir”³ diyerek, açık bir biçimde ortaya koymuşlardır. Gerçekten de, Batı kültürü, hümanizmayı temele alan ancak sonunda insanı bir barbara dönüştüren gelişim çizgisi izlemiştir. Böylelikle insanın hem toplumla olan ve hem de doğayla olan bağları kopmaya başlamıştır. Bunun nedenini, Félix Guattari şöyle ortaya koyar:

Sorunların tümü üzerine iktidarların ve bireylerin yazgıcı edilgenlikleri ve vurdumduymazlıkları olmuştur. Yıkıcı olsun ya da olmasın, olumsuz gelişmeler oldukları gibi kabul edilmiş, yapısalcılık ve post-modernlik gibi düşünceler, somut insani müdahalelerin doğruluğunu bir yana atan bir dünyaya bizi alıştırmıştır.⁴

Elbette akıl, insanı doğal yaşam zincirinin dışına taşımıştır. Onu doğadaki diğer canlılardan ayırmıştır. Onu ayrıcalıklı kılmıştır. Ancak o da doğanın bir parçasıdır, böyle olduğuna göre, “insanın bu yıkıcı özelliğinin doğaya uygulanması mantıklı değil midir?”, diye kendimize sorabiliriz. Ya da, “insanın kendi yaşam alanını genişletmesi ve bunu güvence altına alması gerekmemekte midir?”, “İnsanın kendi yaşamını güvence altına almak istemesi, ister istemez onun kendi yaşam alanı için tehdit oluşturan tüm unsurları ortadan kaldırmasını ya da denetim altına almasını gerektirmez mi?” Bu anlamda, “vahşiyi ya da vahşi yaşamı denetim altına almak ya da ortadan kaldırmak ve kendi uygar yaşamını yaymak ya da geliştirmek onun ilk hedefi değil midir?” Bu sorular daha da arttırılabilir; ve bütün bunların, insanın uygarlaşmasının bir göstergesi olarak araçsal aklın ve bunun sonucu olan teknik gelişmenin, aynı zamanda insanın tehdit altındaki yaşamının korunmasının zeminini oluşturduğu düşünülebilir. İnsanın çevresini değiştirmesinin altındaki duygu belki de budur.

Bütün bunlara ilişkin olarak, başlangıcından beri çok çeşitli yaşam ve doğa tasarımları ortaya çıkmıştır. Bu tasarımların her biri, aynı zamanda insanın doğaya yaptığı etkinin sınırlarını çizmiştir ve yine, başlangıcından günümüze her tasarım, doğal

³Max Horkheimer – Theodor Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiği I*, Çev. Oğuz Özügül, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 1995, s.11

⁴Félix Guattari, *Üç Ekoloji*, çev. Ali Akay, Hil Yayınları, İstanbul 1990, s. 19

yapının korunmasının nasıl olanaklı olacağı ve insanın çevreye karşı sorumluluklarının neler olması gerektiği konusunda bir çevre etiğinin geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Doğaya ve yaşama saygı sınırları içinde belirlenen etik ilkeler, insanın mutluluğu ve doğanın sürekliliği kavramları çerçevesinde biçimlenmiştir. Bu tasarımlar, insanın doğaya karşı tavrının farklı birer aşamasına karşılık gelmiş ve her biri farklı birer yaşam kaygısının ve doğaya karşı farklı birer etik anlayışın açılımı olmuştur.

Peki, nasıl bir tasarım bizi bu trajik noktaya ulaştırmıştır? Bu kırılma noktasının Modern Çağın 'doğaya egemen olmak' düşüncesi içinde geliştiğini yadsıyamayız. Kendisini, Bacon'un, "bilmek egemen olmaktır" savına ve Descartes'ın mekanik doğa anlayışına dayandıran modern gelenek, bilimsel ve teknik bilgisiyle doğayı kontrol etmeye ve ona egemen olmaya çalışmış ama sonunda, ne yazık ki kendisi, yaratmış olduğu Frankeinstein'in kontrolüne girmiştir. Bir zamanlar, Condorcet'nin, insanın ilerlemesinin ve özgürleşmesinin tek yolu olarak gösterdiği bilim ve teknoloji, onu özgürleştirmek yerine köleleştirmiştir. Artık onlarsız neredeyse hiçbir şey yapılamamaktadır. Bugün artık, seri üretimin ve seri tüketimin egemenliği altında yeni yaşam alışkanlıkları ve değerleri oluşturulmuştur. Teknoloji bu anlamda, Konrad Ott'un da belirttiği gibi, "kendi içinde anlamı olmayan, ama direnen doğanın bize bolca vermediği şeyleri ondan almamıza yarayan bir kaldıraç düzeneği"⁵ olmuştur. Bu gelişimin sonuçlarını Horkheimer ve Adorno çok açık bir biçimde ifade ederler:

Teknik bilginin ulaşmaya çalıştığı hedef, imgeler değildir, idrakin vereceği mutluluk değildir, tersine yöntemlerdir, başkalarının emeğini sömürmektir, sermayedir... Yüceltilmiş matbaa makinesi olarak radyo, daha etkili bir top olarak pike yapan savaş uçağı, daha güvenilir bir pusula olarak uzaktan kumanda aygıtı. İnsanın doğadan öğrenmek istediği şey, doğayı ve insanları tamamen egemenliği altına almak için, bu araçları kullanmak, uygulamaktır. Başka bir şey değil.⁶

Bir yandan kendi gereksinimlerimiz için yeni teknolojik araçları üretirken öte yandan da onların doğaya ve dolayısıyla insana verdiği zararları azaltacak başka yeni teknolojik araçları üretmek zorunda kalıyoruz. Kısır bir döngünün içinde, Sysphos'un yazgısını yaşıyoruz. Çünkü, doğal yaşantımızı teknik bir yaşantıya dönüştürdük ve işlediğimiz bu suç yüzünden, yeniden ulaşmaya çalıştığımız doğal yaşama ne kadar çabalasak da artık ulaşamıyoruz. Jonas, bunu Baconcu iktidar-egemenlik idealinin bir sonucu olarak görür. Bu ideal, insanın kendi üzerindeki kontrolünü yitirmesine neden olmuştur. Bu ise, yalnızca insanın kendi kontrolünü kaybetmesi anlamına gelmemiştir,

⁵Konrad Ott, "Eleştirel kuram ve Doğa", çev. Ferat Öztürk-Orhan Tokdemir, *FelsefeLogos* 99/1, s. 175

⁶Horkheimer - Adorno, s. 22

aynı zamanda onun doğayı kendisinden koruyamaması anlamına da gelmiştir. “Bilmek egemen olmaktadır” savı, bu anlayışa sahip olan iktidarların sürekli kendilerini üreterek olağanüstü bir biçimde büyümelerini sağlamıştır. Ama varılan noktada, artık tekniğin kullanılmaması olanağı ortadan kalkmıştır. Bu ise, bir iktidarsızlık demektir. Çünkü doğa ve dolayısıyla insan karşısında sağlanan üstünlük, ancak yeni teknolojilerle korunabilmektedir. Bunun sürdürülebilmesi ise, teknolojinin her zaman üretilmesini gerektirmektedir. Diğer bir deyişle, iktidar olarak kalabilmek, teknolojiye mahkum olmayı gerektirmiştir; insanlar özgürleşmek isterlerken köleleşmişlerdir.⁷ Tıpkı doyumsuz bir cinin efendisinden sürekli iş isteyerek, gerçekte onu kendisine mahkum etmesi gibi. Cinin dur durak bilmeyen çalışma azmi, efendisinin iş buyurma enerjisini tüketmekte ve sonunda da onu yoketmektedir.

Bu paradokstan kurtulmanın yolu, bu bağımsızlaşmış gücün iktidarlar üzerindeki baskısını azaltmak olacaktır. Bu da, insanın, ihtiyaçların fetişleştirilmesi kısılcından kurtulmasıyla sağlanabilir. Bu aşamada insanı yeniden özgür kılabilecek olan ihtiyaçlar, Bookchin’in de belirttiği gibi, bilinçle ve seçimle oluşmalıdır. Böylelikle istekler yalnızca teknolojik gelişime değil, aynı zamanda içinde bulunduğu kültürel bağlama dayanacaktır.⁸ Ancak bireyin akılcı seçim yapabilmesi için özerkliğe, ahlak anlayışına ve bilgeliğe sahip olması gerekir. Bunun için de akılcı bir toplum gerekmektedir. Akıldışılık bizi yine aynı kısır döngünün içine hapsedecektir. Ancak burada akılcılık, köktenci bir akılcılığa karşılık gelmemektedir. Çünkü, Weber’in de belirttiği gibi, bireyin kendi yaşam düzeyini güvence altına alabilmesi için para kazanması ussal ve anlaşılabilir. Ama onun yalnızca para kazanmak için para kazanması usdışıdır. Bu anlamda, köktenci usçuluk sonunda kaçınılmaz olarak kendisini usdışıcılığa dönüştürür.⁹

Collingwood, bu soruna değinirken, teknik bilginin trajedisini, (Rubinoff’un benzetisiyle, Platon’un *arete* dediği) bilgeliği içermemesine bağlar.¹⁰ Ona göre, bilgeliğe ve sağgörüye dayanmayan bilgi yoluyla olanaklı kılınan güç, uygun beceri ve teknikleri en iyi biçimde kazanmaktan başka bir işe yaramaz. Oysa, bilginin bilgece ve sağgörlü bir biçimde kullanılması, tekniğe değil, kendini-anlamanın derinliğine bağlıdır, ki bu anlamaya ancak tarihin ve sanatın olanaklı dünyası içinde varılır. Collingwood şöyle der:

⁷Sinan Özбек, “Ekoloji Felsefesi Bağlamında Hans Jonas’ın Marx Eleştirisinin Eleştirisi”, *FelsefeLogos* 99/1, s. 67

⁸Murray Bookchin, *Özgürlüğün ekolojisi*, çev. Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1994, s. 157

⁹Karl Löwith, *Max Weber ve Karl Marx*, çev. Nilüfer Yılmaz, Doruk Yayıncılık, Ankara 1999, s. 96

¹⁰Lionel Rubinoff, “History and Human Nature: Reflections on R.G. Collingwood”, *International Studies in Philosophy*, XXIII/3 1991, s.88 (Rubinoff’un makalesindeki Collingwood’la ilgili alıntılar, onun “Folklore and Magic,” adlı, 1936-37, yayımlanmamış elyazmalarının, Jan Var der Dussen tarafından derlenen bölümlerinden aktarılmıştır.)

Makinalarımıza daha ne kadar çok güvenirse, onları kullanmanın coşkusu o kadar fazla uyuşturucuya dönüşür.¹¹

Gerçekten de, bugün, insanlar tıpkı bir sigara tiryakisi ya da içki bağımlısı gibi, gereksinimlerinin ötesinde özelliklere sahip teknik araçları sürekli olarak yenilemek istemektedirler. Bir cep telefonuna ya da bir otomobile, kullanım amacının ötesinde sembolik anlamlar yüklenmiş olması onu elde etmek isteyen bireylerin doğayı daha fazla tüketmelerine neden olmaktadır. Hep daha yenisini ve hep daha kapsamlısını almak istemek, doğal kaynakların hep daha fazla tüketilmesine yolaçmaktadır. Bu aynı zamanda, insanın kendi yaşam alanının da hızla tüketilmesi anlamına gelmektedir. Çünkü insanlık gitgide makinalara daha bağımlı hale gelirken, onların yararları konusunda daha az düşünceli hale gelmiştir. Collingwood, bilimsel aletleri kullanmasının ardında, insanın hala aynı çıplak hayvan olduğunu vurgular ve şöyle der:

Uygar insan. . . aletlerinin üstünlüğünü, kendindeki üstünlük olarak karıştırır. Eğer, aletlere yaptırmak istediğini yaptırma gücü, aletlerin kendisindeki ilerlemeyle orantılı olarak ilerlememişse, yaşamdaki bütün amaçlarını, onları elde etmek için kurban ettiğini... unuttur. Şimdi bile, yaşam kendisi için işlerken insan, umarsızca bakıp durur gibi görünmektedir, aynı şeytanı yetiştiren büyücü çırağı gibi.¹²

Böylece gelinen nokta, doğa bilimi ve teknolojinin yeni olanaklarının, kimlerin eline geçebileceğini de sorgulamamızı gerektiriyor. Bilim ve teknoloji, iyi niyetle kullanılabilir gibi, kötü niyetle de kullanılabilir. Bu durumda geleceğe dönük ciddi tehditler hiçbir zaman ortadan kaldırılamayacaklardır. Bu durumun farkında olan Collingwood, şöyle bir uyarıda bulunuyor:

Eğer, araçsal aklı *arete*'nin denetimi altına sokamazsak, doğabilimi ve teknolojinin egemenliği "çok geçmeden Avrupa'yı, Yahoo'ların vahşi dünyasına çevirecektir."¹³

Gerçekten de, bugün artık, Collingwood'un öngörülerini doğrulayan bir gelişme çizgisini izlemiş olduğumuz açıktır. Yaşamımızı, teknolojiyle belirlediğimiz bir çevrede sürdürüyoruz ve teknoloji onu yanlış kullanan insanların elinde insanlığı tehdit eden bir silaha dönüşmüş durumda. Bu yazgımızı değiştirebilir miyiz? Bugünkü koşullarda

¹¹A.g.e., s. 87

¹²A.g.e., s. 88

¹³A.g.e., s. 89; Ayrıca bak : R.G. Collingwood, *An Autobiography*, Clarendon Press, Oxford 1991, s. 91 (İlk baskısı 1939)

oldukça zor görünüyor. Bugünün yaşam alışkanlıkları bu durumu değiştirme gücümüzü ortadan kaldırmış gibi. Bununla birlikte, P.W. Taylor'dan J. Passmore'a, A. Leopold'dan A. Naess'e bir çok filozof, insanı ya da doğayı temele alan yeni çevre etikleri üzerinde düşünmektedirler. Örneğin Naess, *ecosophy* adını verdiği disiplinin tanımını yaparken, Collingwood'un kaygılarını da gidermek ister gibidir:

Ecosophy, ekolojik uyumun ve dengenin felsefesidir. Bir bilgelik ve sağgörünlük türü olarak, evrenimizdeki olguların durumlarıyla ilgili kuralları, değerleri, koyutları, öncelikleri ve varsayımları içinde barındıran bir felsefedir.¹⁴

Bütün bu çabalar da göstermektedir ki, artık insan ve doğa arasında bir dengenin kurulması ve bunun, geleceğe dönük olarak, korunması gerekmektedir. Ancak böylesi bir dengelilik durumu içinde ve hem Eski Yunan'ın doğa tasarımı ilke edinen, -ki bu tasarımda, doğa, canlı ve akıl sahibi bir varlık olarak düşünülmüştür. Bu da, doğayla uyumlu bir birlikteliği gerektirir- hem, Collingwood'un belirttiği gibi, araçsal akıl, arete'nin denetimine sokabilen ve hem de, Kant'ın maksiminde olduğu gibi, insanın eylemini genel istenç doğrultusunda ve iyiye ulaşmak için gerçekleştirmesini sağlayabilecek olan bir yeni dünya düzeni içinde yazgımızı değiştirmemiz olanaklı olabilir. Bu üç farklı dönemde ortaya atılmış görüşlerin ortak özelliği, hepsinin de sağgörünlülüğü içlerinde barındırmış olmalarıdır; amaçsa hep iyiyi istemektir.

Kant'da insanın mutlu olabilmesinin vazgeçilmez koşulunu oluşturan iyiyi isteme, herhangi bir amaçsal ilişki bakımından değil, yalnızca kendi başına iyidir. Bu yüzden ona yüksek bir değer verilir. Tutkularla donanmış ve onları gerçekleştirmek için çaba harcayan bir akıl, insanın özgürleşmesinde önemli bir engeldir. Onun gerçek eylemi tutkularından arındırılmış olmalıdır, ancak o zaman koşulsuz amacına kendisini bağlamış ve özgürleşmiş olur. Bu bir anlamda yukarıda sözünü ettiğimiz, sağduyulu ve bilgece olan bir eylemin gerçekleştirilebilmesi için bir çıkış noktasıdır ve insanı kendi eylemlerinin ve kararlarının sorumlusu yapar ama bu sorumluluk bütün insanlık adına üstlenilmiş bir sorumluluktur. İşte bilgece olan da budur. İnsanın ödevi bu sorumluluğu üstlenmektir, çünkü ödev, "*kendi başına saygı görmeye layık ve başka hiçbir amaç olmaksızın iyi olan bir istemedir.*"¹⁵ İyi olan bir isteme ise, insana sorumluluk yükler. Kant'ın maksiminde olduğu gibi: "*eylemin maksimi sanki senin istemenle genel bir doğa yasası olacakmış gibi eylemde bulun.*"¹⁶ Böylesi bir düşünüş, bireysel çıkarları

¹⁴ Drengson, Alan and Yuichi Inoue, Ed. *The Deep Ecology Movement: An Introductory Anthology*, Berkeley, North Atlantic Publishers, 1995, s. 8

¹⁵ Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin temellendirilmesi*, çev. İonna Kuçuradi, Hacettepe Üniversitesi yayınları, Ankara 1982, s. 12

¹⁶ A.g.e., s. 38

dışarıda bırakır, genelin çıkarlarını gözetir. Genelin çıkarlarını gözetmek demekse, hem toplumun ve hem de doğanın çıkarlarının gözetilmesi demektir.

İnsan ve genel olarak her akıl sahibi varlık, şu veya bu isteme için rastgele kullanılacak sırf bir araç olarak değil, kendisi amaç olarak vardır; ve gerek kendine gerekse başka akıl sahibi varlıklara yönelen bütün eylemlerinde hep aynı zamanda amaç olarak görülmelidir. Eğilimlerin yöneldiği bütün nesnelere ancak koşullu bir değeri vardır; çünkü eğilimler ve bunlara dayanan gereksinimler olmasaydı, nesnelere değersiz olurdu. Gereksinimlerin kaynakları olarak eğilimlerin kendilerinin ise, öylesine az mutlak bir değeri vardır ki, kendileri için dilenemezler, öyle ki onlardan tamamen kurtulmak her akıl sahibi varlığın genel dileği olmalı.¹⁷

Bireylerinin ancak böylesi bir sorumluluğu yüklenmesiyle devlet, insanın hem bir doğa varlığı olarak hem de bir kültür varlığı olarak yaşamının kirletilmesinin önüne geçebilir. Bireylerin eğilimlerini genel istence aykırı olmayacak biçimde belirlemeleri, doğanın tüketilmesinin de önüne geçebilecek bir tavır alış olacaktır. Çünkü artık doğaya ve dolayısıyla insana tahakküm etmek değil, doğayı ve dolayısıyla insanı korumak ön plana çıkarılmak zorundadır. Ters bir durumda, ne tüketilen bir doğa ne de tahakküm edilen bir insan kalacaktır.

Kaynakça :

- Bookchin, Murray, *Ekolojik Bir Topluma Doğru*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1996
- Bookchin, Murray, *Özgürlüğün ekolojisi*, çev. Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1994
- Collingwood, R.G., *An Autobiography*, Clarendon Press, Oxford 1991
- Drengson, Alan and Yuichi Inoue, Ed. *The Deep Ecology Movement: An Introductory Anthology*, North Atlantic Publishers, Berkeley 1995
- Guattari, Félix, *Üç Ekoloji*, çev. Ali Akay, Hil Yayınları, İstanbul 1990
- Habermas, Jürgen, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, çev. Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993
- Horkheimer, Max – Adorno, Theodor, *Aydınlanmanın Diyalektiği I*, Çev. Oğuz Özügül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1995
- Kant, Immanuel, *Ahlak Metafiziğinin temellendirilmesi*, çev. İonna Kuçuradi, Hacettepe Üniversitesi yayınları, Ankara 1982

¹⁷A.g.e., s. 45

- Löwith, Karl, *Max Weber ve Karl Marx*, çev. Nilüfer Yılmaz, doruk Yayıncılık, Ankara 1999
- Ott, Konrad, "Eleştirel kuram ve Doğa", çev. Ferat Öztürk-Orhan Tokdemir, *FelsefeLogos* 99/1, s. 171-190
- Özbek, Sinan, "Ekoloji Felsefesi Bağlamında Hans Jonas'ın Marx Eleştirisinin Eleştirisi", *FelsefeLogos* 99/1, s. 65-76
- Rubinoff, Lionel, "History and Human Nature: Reflections on R.G. Collingwood", *International Studies in Philosophy*, XXIII/3 1991, s. 75-89

Abstract

This essay surveys the present position of relation between human beings and nature with respect to the effect of technology uses on human life and nature. Conflicts between prioritized environmental and human duties, pushes social and ecological systems toward new patterns of production, reproduction, and consciousness that will improve the quality of human life and the natural environment. The goals of production need to be subordinated to the reproduction of life through the fulfillment of human needs and the preservation of local ecologies and be informed by an ethic of partnership between humans and nonhuman nature. The world of the late twentieth century is experiencing a global ecological crisis such as Global warming, the explosion of human population. On the other hand, global capitalist system is based on the same fundamental division between industrialized economies and underdeveloped or peripheral economies, forming an economic hegemony. So we ask: How might life be restored to the earth?